

Lapsi suomen taivutus- suffiksien oppijana

JORMA TOIVAINEN *Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1—3 years*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 359, Helsinki—Pieksämäki 1980.

Lapsen kielenoppimisen tutkimus on kymmenen tai viidentoista viime vuoden kuluessa vilkastunut eri maissa valtavasti. Vastikään ilmestyneessä Euroopan tiedesäätiön julkaisussa »Child language research in ESF countries: an inventory» luetellaan säätiön jäsenmaista 532 tutkijaa, joilla on menossa vähintään yksi lapsen kielenoppimisen tutkimushanke, eikä luettelo näytä olevan suinkaan täydellinen. (Suomesta on mainittu yhdeksän tutkijaa; mm. Jorma Toivainen puuttuu.) Tutkimushankkeiden lukuisuudesta huolimatta tuntuu laajalajaisia analyysejä ja niihin perustuvia synteesejä syntyvän vain hitaasti. Suomen kielen alalta on toistaiseksi valmistunut eräiden artikkelien ja opintotutkielmien lisäksi kolme seuruututkimukseen perustuvaa monografiaa: Melissa Bowermanin »Early syntactic development: a cross-linguistic study with special reference to Finnish» (1973), M. D. Argoffin »The acquisition of Finnish inflectional morphology» (julkaisematon tohtorinväitöskirja Kalifornian yliopistosta, 1976) ja Matti Leiwon »Kielitieteellisiä näkökohtia viivästyneestä kielenkehityksestä» (1977), joihin kuhunkin aineisto on kerätty parilta suomalaislapselta. Bowermanin näkökulma on lähinnä syntaktinen ja Argoffin lähinnä morfologinen (nominintaivutus). Kumpikin rajoittuu kielenoppimisen varhaisvaiheisiin, eivätkä ne siksi yllä sellaiseen kokonaiskuvaan, joka suomalaislasten sekä syntaksin että morfologian oppimisesta epäilemättä olisi tarpeen.

Jorma Toivaisen väitöskirjan aiheenvallintaa voi tältä kannalta pitää onnistuneena. Hän on seurannut kaikkien suomen taivutussuffiksien ilmaantumista pitkän ajan kuluessa (toisesta neljäänteen ikävuoteen asti) kaikkiaan 25 oululaislapsella, joiden

puhetta on nauhoitettu määrääjain. Näin suuren lapsijoukon puheesta pitäisi periaatteessa rakentua jo kuva, joka täsmällisesti osoittaisi paitsi yksityisten lasten suffiksinoppimisjärjestykset ja -strategiat myös niissä ilmenevät yhtäläisyydet ja erot. Toivaisen aineiston puutteena on kuitenkin tallennuskertojen harvuus: keskimäärin kahdeksan 15 minuutin nauhoitetta kultakin lapselta. Vain yhdeltä lapselta on tallenteita kutakuinkin kuukauden välein. Voi huomauttaa toisestakin puutteesta: nauhoitteet on litteroitu opiskelijavoimin ja yleensä samalla äännteellisesti yleiskielistetty. Tässä piilee vaara, jonka täsmällistä vaikutusta tutkimuksen tuloksiin on vaikea arvioida. On näet luultavaa, että kaikilla lapsilla eivät kaikki morfologian kannalta tärkeät fonologiset vastakohdat (esim. konsonanttien ja vokaalien kvantiteettioppositiot, *i:n* ja *e:n* oppositio) ole vakiintuneet vielä toisella ikävuodella tai kolmannenkaan alussa, ja niin on litteroija voinut eriyttää lasten äännöksiä yleiskielen fonologian ja morfologian mukaan sellaisissakin tapauksissa, joissa ne todellisuudessa eivät ole vielä eriytyneet. (On ajateltavissa esim. vaihe, jossa lapsen *näki* tms. = yhtä hyvin 'näkee' kuin 'näki', *otà* tms. yhtä hyvin 'ota' kuin 'ottaa' jne.)

Toivainen on kyllä ollut selvillä haitasta, jonka nauhoituskertojen harvuus aiheuttaa: yksityisten lasten kielenoppimisen kuvaukset jäävät pakosta aukkoisiksi, eikä lapsen oppimisstrategioista hahmotu kuvaa. Niinpä hän on keskittynyt tutkimaan suffiksien ilmaantumista ennen kaikkea kullollisellakin mediaanilapsella (järjestyksessä 12:s) ja koko lapsijoukon mediaanipuolikkaalla (6.—18.). Tältä pohjalta hän on laatinut esityksen suffiksien keskimääräisestä oppimisesta, esimerkki- ja vertailuaineistona tietysti muutkin kuin keskimääräislapsen.

On ilmeistä, että ensimmäisten suffiksien keskimääräinen oppimiskä tulla tällä tavoin selvitettyksi melko luotettavasti; suurimpana virhelähteenä on viipymä, joka aiheutuu siitä, että nauhoituskertojen väli on ollut keskimäärin pari kolme kuukautta. Sen sijaan suffiksien myöhemmän osan

ilmaantumista ei tällä lailla saada selvästi esiin. Mm. osa verbien finiittimuodoista, useat nominaalimuodot, eräät nominien sijamuodot (varsinkin monikollisina), komparatiivi ja superlatiivi eivät aineistossa tule ilmi läheskään jokaisella lapsella, eräät muodot eivät kellään, vaikka intensiivisemmässä yhden lapsen seuraututkimuksessa on voitu osoittaa, että ne harvakseltaan saattavat esiintyä lapsen puheessa jo kolmannen ikävuoden jälkipuoliskolla tai neljännellä ikävuodella. Toivaisen tutkimuksen jälkeenkin jää suffiksien oppimisen selvittelylle paljon tilaa. Hyödyllistä perustyötä hän silti on tehnyt. Tavallisimpien ja varhaisimpien suffiksien oppiminen tulee valaistuksi tarpeeksi hyvin; taustana on usein ulkomaisia tietoja vastaavan taivutusmuodon oppimisesta muissa kielissä, ja suffiksien vaihteleva semantiikka ja syntaksi saavat asiaankuuluvaa, vaikkeivät aina oikein riittävää huomiota. Huomattava osa aineistosta on julkaistu itse teoksessa joko tekstiin liittyvinä taulukkoina tai loppupuolen liiteosassa, ja niiden avulla lukija voi helposti tarkistaa tekijän päätelmiä ja tehdä omia lisäpäätelmiäänkin.

Teoksen jäsenitys on päälinjaltaan selkeä. Johdannon jälkeen seuraavat luvut 1) Taivutussuffiksien kannattamat lausepiirteet (tässä käsitellään imperatiivia, kielteisiä verbinmuotoja ja konditionaalia), 2) Persoonamuodot, 3) Mennyttä aikaa ilmaisevat verbinmuodot, 4) Verbien nominaalimuodot, 5) Paikallissijat (niiden yhteydessä käsitellään myös demonstratiiviset lokaaliverbit), 6) Partitiivi, 7) Yks. akkusatiivin pääte, 8) Genetiivi, 9) Abstraktit paikallissijat (= essiivi ja translatiivi), 10) Monikkomorfeemi, 11) Affiksien ilmaantumisjärjestys, 12) Loppuhuomautuksia. Aivan helposti asiat eivät kuitenkaan ole sujahtaneet lokeroihinsa; se näkyy pitkin kirjaa mm. lukuisista toistoista ja toisaalta siitä, ettei yhteen kuuluvia asioita ole aina saatu hyvin nivotuksi toisiinsa. Esim. predikaatin numeruskongruenssin alunalkainen puuttuminen mon. nominatiivissa olevan subjektin yhteydessä ja sen vähittäinen ilmaantuminen on käsitelty pirstovasti kahdessa paikassa (s. 47, 63), eikä esitys ja

Kirjallisuutta

siihen liityvä teoriointi ole muutenkaan oikein selvää. Verbien persoonamuotoja on käsitelty samoin kahdessa kohdassa; näyttää siltä, että vain kehityksen alkuvaiheet tulevat puheeksi »Persoonamuodot»-luvussa, yleiskehitys ja mm. mediaanien sijoittuminen vasta erikseen kunkin tempuksen yhteydessä. Ahtaasti taivutusopillisesta näkökulmasta selittyy kai se, että lapsen tapa käyttää omaa nimeään *minä*-pronominin sijasta tulee puheeksi kahdessa aivan erillisessä paikassa, kummassakin ilman viittausta toiseen paikkaan: s. 46—47 yks. 3. p. verbinmuotojen yhteydessä, s. 143 genetiiviattribuuttia käsiteltäessä. Sanomatta jää, että molemmat yks. 1. persoonaa ilmaisevat morfeemit (yks. 1. p. pääte, pronomini *minä* eri sijamuodoissaan) ilmaantuvat lapsen puheeseen nähtävästi samaan aikaan. (Kolmatta kyseeseen tulevaa morfeemia, yks. 1. p. omistusliitettä, ei aineistossa esiinny, kuten ei omistusliitteitä yleensäkään. Olisi ollut syytä huomauttaa, että tämä perustuu tyyppissä *minun auto* pohjois-pohjalaiseen murrepohjaan mutta että murrepohjan perusteella olisi kyllä voinut odottaa tyyppiä *minä otin autoni* ~ *ajoin autolani*. Teoksesta ei käy ilmi, miten jälkimmäinen tyyppi on aineistossa korvautunut.)

Eräänlaista koneellisuutta aineiston käsittelyssä voi panna merkille. Toivaista ovat kiinnostaneet eri taivutusmuotojen tunnus- ja pääteainekset lähinnä morfeemeina; niiden allomorfinen vaihtelu ja sen oppiminen jää verraten vähälle huomiolle, ja vielä vähemmän huomiota saavat suffiksien yhteydessä ilmenevät vartalonvaihtelut. Voi tietysti sanoa, etteivät nämä ilmiöt kuulu teoksen nimiön alaan; toisaalta on ilmeistä, että kokonaiskäsitystä suomen taivutuksen oppimisesta ei saa, ellei tätäkin puolta oteta huomioon. Tekijän menettelyyn on ehkä johtanut aineiston riittämättömyys. Sama syy näyttää selittävän sen, että semmoinen taivutukseen liittyvä syntaktinen ilmiö kuin adjektiiviattribuutin sijakongruenssin kehittyminen on jäänyt jonkin hajamaininnan varaan (s. 109, 112, 138). Aineiston vähyydellä ei sen sijaan voida puolustaa sitä, että (jälleen mekaani-

sesti teoksen nimen mukaisesti) käsittelyyn on kelpuutettu vain päätteelliset taivutusmuodot. Mm. subjektin ja objektin sijanvaihtelun selventämiseksi olisi ollut tarpeen ottaa mukaan myös yks. nominatiivi ja sen kaltainen akkusatiivi. Jotain olisi tekijän odottanut sanovan myös presuffiksaalisesta vaiheesta, jolloin taivutusmuotojen sijasta esiintyy pelkkiä vartalomuotoja tai suffiksilliset muodot ovat sporadisia. Imperatiivin y. 2. p:n ja sen kaltaisen kieltomuodon käsittelyssä ei muuten tule puheeksi, mikä on muodon tunnus (loppukahdennus) ja miten se lapsilla toteutuu. Näin joukossa lopulta on sellaisia-kin taivutusmuotoja, jotka ainakin ulkomaisen lukijan silmissä ovat päätteettömiä.

Huomautin siitä, että suffiksien semantiikalle ei ole omistettu aina tarpeeksi huomiota. Esimerkkinä voisi mainita konditionaalien käsittelyn s. 39—42. Toivainen on kyllä erottanut kokonaista kuusi konditionaalien »funktioita», mutta itse asiassa nämä funktiot osoittavat vain konditionaalien esiintymistä eri lausetyypeissä; muodon semantiikka jää vaille käsittelyä, jollei siksi lasketa huomautusta muodon »tulevaisuuteen viittaavasta hypoteettisesta merkityksestä» (s. 39). Näyttää siltä, että väitelauseen konditionaali aineistossa ilmaisee yleensä puhujan toivomusta tai halukkuutta (ehkä aikomusta) tehdä jotakin (*minä nostaisin* 'I would lift') mutta sellaisten modaaliverbien kuin *voisi*, *pitäisi*, *tarvitsisi* myös (*haluaisi*) yhteydessä vain jonkinlaista verbin merkityksen lievennystä, »pehmennystä». Kysymyslauseiden konditionaali taas ilmaisee lähinnä mahdollisuutta: *mihin tämä auto sopisi?*, *löytyisikö tästä?* (joskus heijastumana vastauksissakin: *olisiko se ikkuna?* — *olisi*). Näistä eroaa selvästi konditionaalien kontrafaktuaalinen käyttö, jota joskus on pidetty koko moduksen pääfunktiona; se näyttää ilmaantuvan lapsen kieleen vasta muiden funktioiden jälkeen (esim. Maila 3.9:n iässä: *ihan kuin sillä olisi sortsit*; tyyppistä *jos saisin niin lähtisin* ei näytä olevan esimerkkejä lainkaan).

Muutamia muita huomautuksia semantiikan alalta. Demonstratiivisten paikallisadverbien käsittelyä s. 97—99 on haitan-

nut se, että tekijä käyttää *siinä*: *siitä*: *siihen* -tyyppisten sarjojen selitteenä sanaa 'exact (there)' ja *siellä*: *sieltä*: *sinne* -tyyppisten sarjojen selitteenä sanaa 'approximate (there)' ja että hän edelleen kuvaa *tu*-alkuisten ja *sie-/si(i)*-alkuisten adverbien vastakohtaa sanaparilla '(there) immediate' ja '(there) remote'. Näiden oppositioiden semanttisesta tulkinnasta ks. tarkemmin esityksiäni Vir. 1966 s. 420—421 ja Festschrift für Wolfgang Schlachter zum 70. Geburtstag (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 12, 1979) s. 113—127. Vielä oudompaa on, että tekijä on löytävinään 'exact': 'approximate' -tyyppisen merkityseron keskenään synonyymisistä adverbeista *mihin* ja *minne* ja että hän käyttää täsmälleen samaa 'approximate'-piirrettä vielä *päin*-loppuisten yhtymien (*missä päin*, *täällä päin*) merkityksen erottamiseen pelkkien adverbien *missä*, *täällä* merkityksistä. Eihän suhde *missä*: *missä päin* ole sama kuin *mihin*: *minne* vaan sama kuin *mihin* (~ *minne*): *mihin* (~ *minne*) *päin*. Demonstratiivadverbeja koskeva jakso kärsii muutenkin hankalalukuisuudesta; sitä on fennistiikkaan perehtyneenkin lukijan vaikea seurata ja suomea tunteamattoman ulkomaalaisen varmasti vielä vaikeampi. — Ilmeisesti oikea on Toivaisen havainto, että lapsi käyttää imperfektiä alkuaan vain lähimenneisyyden (ja sen jatkona olevan nykyisyyden?) tapahtumista, perfektiä taas kaukaisemman menneisyyden tapahtumista. Tässä näyttää olevan alkuitu imperfektin ja perfektin erilaisiin funktioihin, jotka aikuisten kielessä ovat tunnetusti vähän toiset. Mutta erikoista on se, että hän katsoo voivansa jakaa aineiston imperfektiesimerkit peräti viiteen luokkaan (s. 67—69): 0 = puhehetki, 1 = puhehetkellä jatkuva prosessi, 2 = puhehetkeä juuri edeltänyt, tulos vielä näkyvisä, 3 = selvästi varhempi, 4 = menneisyyteen kuuluvaksi käsitetty hetki. Jos tällaiset erot ovat ollenkaan relevantteja, niin ainakin voi kysyä, kuinka ne ovat jälkepäin tehtävissä nauhoitteen perusteella. Entä miten on ymmärrettävä 1. ryhmään luetujen esimerkkien («puhehetkellä jatkuva prosessi») runsaus? Joukossa on sellaisia kuin *kenkä putosi, tati toi, nyt kissa tuli, Kati*

teroitti, minä teroitin itse. — 1. infinitiivin yhteydessä olevien verbien merkitystä olisi kannattanut eritellä laajemmin kuin sanomalla niitä semanttisesti modaaliseksi (s. 88—90). Kaikki eivät ole modaalisia ainaakaan tämän termin suppeassa merkityksessä; niillä jotka ovat, voi jo varhain olla paitsi deonttista myös episteemistä ja loogista käyttöä: Marko 2.3:n iässä *taida nämä tulla*, Mari 2.8:n iässä *miten kivillä voi olla häntä?* Lisäselvityksen arvoinen olisi ollut se syntaktinen ilmiö, että infinitiiviupotukset (sekä 1. että 3. infinitiiviin perustuvat) ilmaantuvat lapsen kieleen huomattavan varhain. S. 79 mainitaan eräiden anglosaksisten tutkijoiden käsitys niiden myöhäisyydestä englannissa. Kirjallisuudesta olisi odottanut löytyvän ainakin jotain vertailuaineistoa myös muista kielistä.

Edellä oli jo puheena, että demonstratiivisia lokaaliadverbeja koskeva jakso on ulkomaalaisen kannalta jokseenkin hankalaselkoinen. Kun tekijä on nähnyt sen vaihan, että on käännättänyt teoksensa englanniksi, hänen olisi monissa muissakin kohdin kannattanut selventää tekstiä esitelmällä tarkemmin suomen kieliopin perusseikkoja ja termistöä. Esim. partitiivisubjektin ja -objektin käyttöehdot eivät kirkastu kunnolla partitiivia koskevasta luvusta; sellaiset ohimennen vilahtavat avainsanat kuin *quantity* (jolla Toivainen tarkoittaa epämääräistä paljoutta) ja *total* («quantityn» vastakohta!), *resultative* ja *incomplete action* («resultativen» vastakohdana!) eivät ole kovin täsmällistä termien käyttöä eivätkä tarkemmista selityksistä voi puhua ulkomaalaiselle paljonkaan. Turhan kevyesti ja asiaa kunnolla perustelematta tekijä on ryhtynyt myös termistöä uudistamaan (esim. »verbin paikallissijat» 3. infinitiivin nimityksenä; »komplementti» objektin ja eksistentiaalilauseen subjektin yhteisnimityksenä, jos olen oikein ymmärtänyt; »predikatiivi» tarkoittamassa sekä perinnäistä predikatiivia että eksistentiaalilauseen subjektia). Jos tämäntapaisia uudistuksia kaivataan, niiden oikea paikka on syntaktisessa erikoistutkimuksessa; lapsen kielenoppimista koskevassa teoksessa ja ilman selityksiä tai perusteluja ne vain

Kirjallisuutta

hämäävät.

Entä sitten ydinkysymys: suffiksien koko oppimisjärjestys ja sen selitys? Luvussa 11 Toivainen esittää oppimisjärjestyksestä hyödyllisiä tiivistelmiä eri kannoilta: hän selvittää aineistonsa rajoissa toisaalta oppimisjärjestyksen kullakin lapsella, toisaalta keskimääräisen oppimisjärjestyksen hajontoihin ja esittää vielä viisi poikkileikkausta (suffiksijärjestelmä mediaanilapsella i'issä 1.11, 2.1—2.3, 2.4—2.5, 2.7—2.10, 3.0). Hän on myös laskenut yksityisten lasten suffiksinoppimisjärjestyksen ja suffiksien keskimääräisen oppimisjärjestyksen välisiä korrelaatioita. Aineiston aukkoisuudesta huolimatta korrelaatiot ovat melko korkeita, ja siten ne viittaavat vahvasti siihen, että suffiksien oppimisjärjestys suomalaislapsella on verraten vakioinen. Oppimisjärjestyksen yksityiskohdille Toivainen on antanut detaljiselityksiä eri puolilla teostaan; nyt loppupuolella teosta (s. 179) hän katsoo oppimisjärjestykseen yleisesti vaikuttaviksi seikoiksi lapsen kognitiivin kyvyn, opittavan kielen ja lapselle tarjolla olleet kontekstit. Olisi suonut hänen valaisevan kutakin näitä kolmea laajemmin. Kognition ja kielen suhteesta varhaislapsuudesta ei tosin tiedetä paljon varmaa, ja siksi on kehäpäätelmien vaara lähellä, mutta ainakin opittavan kielen rakennepiirteiden suhteesta oppimiseen olisi voinut jotakin sanoa. Opitaanko suomen tunnus- ja päätemorfeemit samaan aikaan, ennemmin vai myöhemmin kuin samojen merkityssisältöjen toisentyypiset ilmaukset (post- ja prepositiot tai muut itsenäiset sanat, fleksiivinen taivutus) muissa kielissä? Entä onko osoitettavissa, että taivutusmuotojen tavuluku vaikuttaa niiden omaksumiseen? Ainakin vaiheessa, jolloin lapsi tuottaa vain kaksitavuisia sananmuotoja, hänellä ilmeisesti on salpa, joka tehokkaasti estää häntä omaksumasta lukuisia taivutusmuotoja. Näin siis suffiksien oppiminen ainakin tältä kannalta tuntuu olevan kytköksissä kielen sananmuotojen rakennetyyppeihin ja siihen, miten lapsi oppii niiden rakennetyyppien kanonisat kaavat.

Loppuhuomautuksissaan Toivainen esittää ajatuksen, että lapsi aloittaa suffiksijär-

jestelmänsä rakentamisen ulkomaailman välittömästä kokemisesta ja läpäisee sitten kolme tästä asteittain erkaantuvaa kehitysvaihetta, jotka kaikki kuvastuvat uusien suffiksien oppimisessa. Luonnostelma tuntuu periaatteessa hyväksyttävältä, vaikka kukin kehitysvaihe tulee sisältäneeksi niin erilaisia elementtejä, että on vaikeaa löytää niille yhteisiä nimittäjiä ainakaan tutkimuksen nykyvaiheessa. Tervettä kritiikkiä tekijä osoittaa todetessaan lopuksi ne vaikeudet, jotka estävät tutkimustuloksia suoraan vertaamasta muiden kielten aineistoon, vaikkapa se olisi kerätty samalla tavoin. Lapsen kielenoppimisen universaalien etsiminen on hidasta ja erehtymiselle altista työtä, eikä Toivainen niihin suoraan kurotakaan. Silti hän on epäilemättä tehnyt hyvää pohjatyötä, jota voidaan hyödyntää sitä paremmin, mitä enemmän muiden kielten kuin suomen oppimisen tutkimus edistyy. Puutteistaan huolimatta hänen väitöskirjansa sisältää ansiokasta uudisraivausta vähän tutkitulta alalta.

Terho Itkonen